INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA FANLARNI INTEGRATIV O'QITISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI

Nazira Burxonjanovna Kurbanova[1]
[1]Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Pedagogika fakulteti,
"Pedagogika nazariyasi va tarixi" yo'nalishi magistranti, Chirchiq, O'zbekiston
Ilmiy rahbar: Ikrom Davronovich Qodirov[2]
[2]Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Pedagogika fakulteti v.b. dotsent, Chirchiq, O'zbekiston
[2]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-8915-5859
[2]Elektron pochta: i.qodirov@cspi.uz ; Telefon raqami: +998 99 857 24 17

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida fanlarni integrativ o'qitishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilingan. Integratsiyalashgan ta'limning mazmuni, tamoyillari va uni amalga oshirish usullari yoritilgan. Shuningdek, imkoniyati cheklangan va turli ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda fanlararo yondashuvning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqotda inklyuziv ta'lim muhitida integrativ o'qitishni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari va samaradorlik omillari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, integrativ o'qitish, fanlararo aloqa, pedagogik texnologiyalar, ta'lim samaradorligi, individual yondashuv.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретико-методические основы интегративного обучения предметам в условиях инклюзивного образования. Раскрываются сущность, принципы и методы интеграции учебных дисциплин. Особое внимание уделяется значению межпредметного подхода в обучении учащихся с особыми образовательными потребностями. Анализируются педагогические условия и факторы эффективности организации интегративного обучения в инклюзивной среде.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интегративное обучение, межпредметные связи, педагогические технологии, эффективность обучения, индивидуальный подход.

Abstract: This article examines the theoretical and methodological foundations of integrative teaching of subjects in inclusive education settings. It highlights the essence, principles, and methods of interdisciplinary integration. Special attention is given to the importance of integrative approaches in teaching students with diverse educational needs. The study also analyzes pedagogical conditions and effectiveness factors of organizing integrative teaching in inclusive environments.

Keywords: inclusive education, integrative teaching, interdisciplinary approach, pedagogical technologies, learning effectiveness, individual approach

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish va takomillashtirish muhim ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilar uchun, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan bo'lib, u ta'lim jarayonini tashkil etishda yangi pedagogik yondashuvlarni talab etadi. Shu nuqtai

nazardan, fanlarni integrativ o‘qitish inklyuziv ta’limning samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.[1]

Integrativ o‘qitish o‘quvchilarga bilimlarni bir butun tizim sifatida qabul qilish imkonini beradi. Bu esa turli fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglash, bilimlarni amalda qo‘llash va hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, inklyuziv ta’lim muhitida integratsiyalashgan yondashuv o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning bilish faolligini oshirish va ta’lim jarayoniga faol jalb etishda muhim ahamiyatga ega.[2]

Shu bois, inklyuziv ta’lim sharoitida fanlarni integrativ o‘qitishning nazariy-metodik asoslarini o‘rganish va tahlil qilish bugungi kunda dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Inklyuziv ta’lim va integrativ o‘qitish masalalari pedagogika va psixologiya fanlarida keng o‘rganilgan. Xorijiy tadqiqotchilar tomonidan inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari – tenglik, individuallashtirish va moslashuvchanlik ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Xususan, Lev Vygotsky o‘zining *“Mind in Society”* asarida ijtimoiy muhit va hamkorlikning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini asoslab bergan bo‘lsa, Jean Piaget *“The Psychology of the Child”* asarida o‘quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. Shuningdek, UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan *“Inclusive Education Guidelines”* hujjatida inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari tizimli ravishda yoritilgan.[3]

Fanlararo integratsiya masalasi esa ta’lim mazmunini yaxlitlashtirish va o‘quv jarayoni samaradorligini oshirish vositasi sifatida Jerome Bruner (*“The Process of Education”*) va John Dewey (*“Experience and Education”*) tadqiqotlarida keng yoritilgan. Ular bilimlarni alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq tizim sifatida o‘rganish zarurligini asoslab berganlar.

Pedagogik tadqiqotlarda integrativ o‘qitish fanlararo aloqalarni ta’minlash, o‘quv materialini kompleks tarzda bayon etish, muammoli va ijodiy topshiriqlar orqali bilimni mustahkamlash hamda interfaol metodlardan foydalanish yo‘nalishlarida o‘rganilgan. Bu borada Benjamin Bloom ning *“Taxonomy of Educational Objectives”* asari bilimlarni tizimli shakllantirishga xizmat qiluvchi metodik asos sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mahalliy olimlar tomonidan ham inklyuziv ta’limni rivojlantirish, pedagogik texnologiyalarni joriy etish va integrativ o‘qitishni takomillashtirish bo‘yicha qator ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Jumladan, R. Ishmuhamedov (*“Ta’limda innovatsion texnologiyalar”*), A. Abduqodirov (*“Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”*) hamda B. Xodjaev (*“Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti”*) asarlarida o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ta’lim mazmunini moslashtirish va ta’lim samaradorligini oshirish masalalari batafsil yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, pedagogik kuzatuv va amaliyot tahlili orqali inklyuziv ta’lim sharoitida integrativ o‘qitishning samaradorligi o‘rganildi. Metodologik asos sifatida kompetensiyaviy yondashuv (John Raven), shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim hamda faoliyatga asoslangan yondashuvlar qabul qilindi.

---

[1] UNESCO. *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. – Paris: UNESCO, 2009.
[2] Tomlinson C.A. *How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms*. – ASCD, 2017.
[3] UNESCO. *Inclusive Education Guidelines*. – Paris, 2017.

Natijalar

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari inklyuziv ta’lim sharoitida fanlarni integrativ o‘qitish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim pedagogik omil ekanligini ko‘rsatdi. Aniqlanishicha, fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning bilimlarni yaxlit tizim sifatida qabul qilishiga hamda ularni amaliy faoliyatda qo‘llashiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida integrativ yondashuvni qo‘llash o‘quvchilarning bilish faolligini oshirishi, ularning mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatlarini rivojlantirishi aniqlangan. Ayniqsa, turli ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlashda o‘quv materialining turli shakllarda (vizual, eshitish va amaliy) taqdim etilishi ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishi kuzatildi.

Shuningdek, natijalar shuni ko‘rsatdiki, guruhli ishlar, loyiha faoliyati va interfaol metodlar orqali tashkil etilgan integrativ ta’lim o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik, muloqot va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa inklyuziv ta’lim muhitida ijobiy psixologik iqlimni shakllantirishga yordam beradi.

Biroq, tadqiqot natijalari integrativ o‘qitishni joriy etishda ayrim muammolar mavjudligini ham ko‘rsatdi. Jumladan, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligining yetarli emasligi, o‘quv dasturlarining moslashtirilmaganligi va ta’lim resurslarining cheklanganligi ushbu jarayonning samaradorligiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli metodik ta’minotni kuchaytirish va pedagoglarning malakasini oshirish zarur.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim sharoitida fanlarni integrativ o‘qitish o‘quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu yondashuv o‘quvchilarning bilimlarni yaxlit qabul qilishiga, ularni turli hayotiy vaziyatlarda qo‘llashga va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Integrativ o‘qitish ayniqsa turli ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlashda samarali hisoblanadi. Chunki u o‘quv materialini turli usullar va shakllarda taqdim etish imkonini beradi. Masalan, vizual, eshitish va amaliy faoliyat orqali bilim berish o‘quvchilarning individual xususiyatlariga moslashish imkonini yaratadi.

Shu bilan birga, integrativ yondashuv o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlikni rivojlantiradi. Guruhli ishlar, loyiha faoliyati va muammoli vazifalarni hal etish jarayonida o‘quvchilar bir-birini tushunish, qo‘llab-quvvatlash va o‘zaro muloqot qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa inklyuziv muhitda ijobiy psixologik iqlimni ta’minlaydi.

Biroq, mazkur yondashuvni amalga oshirishda ayrim muammolar ham kuzatiladi. Jumladan, o‘qituvchilarning integrativ o‘qitish bo‘yicha yetarli metodik tayyorgarlikka ega emasligi, o‘quv dasturlarining moslashtirilmaganligi va ta’lim resurslarining cheklanganligi shular jumlasidandir. Shu sababli pedagoglarning malakasini oshirish va metodik ta’minotni kuchaytirish muhim vazifa hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim sharoitida fanlarni integrativ o‘qitish ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning muhim sharti hisoblanadi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning bilimlarni yaxlit tizim sifatida o‘zlashtirishiga yordam berib, ularning bilish faolligini oshiradi, mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, integrativ o‘qitish turli ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan

o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini ta’minlab, ularning jamiyatda faol ishtirok etishiga zamin yaratadi.

Integrativ o‘qitishning samaradorligi, avvalo, uning nazariy asoslarini chuqur o‘zlashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan oqilona foydalanish hamda o‘qituvchining kasbiy kompetentligiga bog‘liqdir. Ayniqsa, o‘qituvchining metodik tayyorgarligi, ta’lim jarayonini differensiallashtirish va individuallashtirish qobiliyati inklyuziv muhitda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o‘quv materiallarini moslashtirish, turli pedagogik strategiyalarni uyg‘unlashtirish va ta’lim jarayonida individual yondashuvni ta’minlash ta’lim samaradorligini yanada oshiradi.

Bundan tashqari, inklyuziv ta’lim muhitini rivojlantirishda pedagogik hamkorlik, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ijobiy muloqot hamda qo‘llab-quvvatlovchi psixologik muhitni yaratish muhim omillardan biri hisoblanadi. Integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik, o‘zaro hurmat va bag‘rikenglik kabi ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa inklyuziv ta’limning asosiy maqsadlariga to‘liq mos keladi.

Kelgusida inklyuziv ta’limda fanlarni integrativ o‘qitishni yanada takomillashtirish uchun ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish, ilg‘or pedagogik tajribalarni chuqur o‘rganish va ularni amaliyotga joriy etish muhim hisoblanadi. Ayniqsa, raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsion metodlarni integratsiyalash, o‘qituvchilarning malakasini oshirish hamda metodik ta’minotni boyitish istiqbolli yo‘nalishlar sifatida qaraladi. Bu esa ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, inklyuziv muhitni rivojlantirish va ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qurbonov Sh., Seydaxmedov N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2011.
2. Ishmuxamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2013.
3. Azizxo‘jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2012.
4. Xodjaev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2017.
5. Vыgotskiy L.S. Psixologiya razvitiya cheloveka. – Moskva: Smыsl, 2005.
6. UNESCO. Inclusive Education Guidelines. – Paris, 2017.
7. Tomlinson C.A. The Differentiated Classroom. – ASCD, 2014.